

Ines Ivić

Srednjoeuropsko sveučilište (CEU), Odsjek za srednjovjekovne studije, doktorandica / *Central European University in Budapest, Department of medieval studies, doctoral student*
Nador u. 9, Budimpešta, Mađarska
ivic_ines@phd.ceu.edu

Prethodno priopćenje / *Preliminary communication*
UDK / UDC: 726.54(497.5 Dubrovnik)“13”
DOI: 10.17685/Peristol.59.2
30. 8. 2016.

Crkva i kult sv. Petilovrijenaca u srednjovjekovnom Dubrovniku

Ključne riječi: Dubrovnik, Petilovrijenci, srednjovjekovna crkva, sakralna arhitektura

Keywords: Dubrovnik, Petilovrijenci (Saints Peter, Lawrence and Andrew), medieval church, church architecture

Srednjovjekovna crkva posvećena sv. Petru, Lovri i Andriji, popularno zvanim Petilovrijenci, izgrađena je sredinom 14. stoljeća na Stradunu. Crkva danas nije sačuvana te se njezini tragovi mogu naći samo u arheološkim ostacima u prizemlju klasicističke palače koja je sagrađena na mjestu na kojem je crkva nekad stajala. Uz pregled saznanja o kultu Petilovrijenaca u srednjovjekovnom Dubrovniku, u tekstu je analizirana prva, srednjovjekovna faza izgradnje crkve na osnovi dostupnih i novopronađenih arhivskih izvora iz Državnog arhiva u Dubrovniku te arheološke dokumentacije istražnih radova. Smještaj, izgled i oprema oltara detaljno će se analizirati na osnovi opisa crkve u apostolskoj vizitaciji Francesca Sormana. Nove spoznaje o izgledu crkve bit će uspoređene s poznatim likovnim i kartografskim prikazima crkve Petilovrijenaca.

Uvod

Izgradnja crkve Petilovrijenaca, bokeljskih mučenika, na reprezentativnom mjestu na Stradunu uvelike odražava status koji je kult imao u Dubrovniku, uzevši u obzir činjenicu da je uz crkvu sv. Vlaha bila jedina crkva sagrađena općinskim novcem na glavnoj ulici. Izuzev političkog i religijskog konteksta, gradnju crkve treba promatrati u širem urbanističkom kontekstu izgradnje općinskih kamenih najamnih kuća na sjevernoj strani Straduna započetih oko 1360. godine. Niz najamnih kuća protezao se između crkve Petilovrijenaca i Sponze, bio je ujednačenih dimenzija i arhitektonskog oblikovanja. Postavljanje crkve duljom stranom na Stradun ne odražava samo poštovanje ustaljene orijentacije svetišta crkvi prema istoku nego i poštovanje zadane urbane strukture, uvažavajući dimenzije blokova unutar kojih su građene kuće na sjevernoj strani ulice.

Kult bokeljskih mučenika u Dubrovniku

U srednjovjekovnom poimanju i izgrađivanju gradskog identiteta svetački su kultovi imali važnu ulogu odražavajući tradiciju i podrijetlo, ali i određene političke pretenzije, u skladu s kojima se formirala hagiografska i ikonološka slika svetaca izražena kompleksnim javnim ritualima i drugim oblicima čašćenja. U Dubrovniku, osim najpoznatijeg zaštitnika sv. Vlaha, posebno se štovalo i nekoliko svetaca čiji su blagdani uvršteni u službeni kalendar pod obavezom procesionalnog čašćenja kojem su morali prisustvovati knez i članovi Malog vijeća.¹ Među svecima zaštitnicima grada nalazila su se i trojica braće, bokeljski mučenici sv. Petar, Andrija i Lovro, popularno zvani Petilovrijenci. U dosadašnjoj literaturi kult bokeljskih mučenika bio je djelomično raspravljan, dok se o arhitektonskim značajkama njima posvećene crkve pisalo sporadično i nepotpuno.²

Službeno uvođenje kulta Petilovrijevnaca u Dubrovnik još uvijek predstavlja predmet rasprave s obzirom na to da povijesni izvori donose različite godine prijenosa relikvija u Dubrovnik. Najraniji datum nalazimo u zapisima najstarijega dubrovačkog kroničara Milecija čiji su stihovi ostali sačuvani u prijepisu kroničara Nikše Ranjine, te u heksametrima iznose najvažnije crkvene događaje prema kojima se kronološki izlaže gradska povijest.³ Milecije navodi godinu 1026., vrijeme biskupa Vitala i suca Lampridija, kao vrijeme kad su u grad prenesena tijela sv. Petra, Lovre i Andrije te nadodaje da je tom prilikom pronađena i glava sv. Vlaha.⁴ Dubrovački su kroničari gradsku povijest pisali sukladno trenutačnim događajima i političkim interesima, često kroz prizmu crkvene povijesti, pa se pri tome jače naglašavaju uloge pojedinih biskupa i pripisuju im se događaji značajniji za zajednicu, kao što je bilo u ovom slučaju. U pisanjima kasnijih dubrovačkih kroničara Nikše Ranjine (1494.–1582.), Ivana Gundulića (1589.–1638.) i Junija Restića (1755.–1814.), nekoliko puta nalazimo spomen kulta i crkve Petilovrijevnaca. Legende o mučeništvu i prijenosu tijela koje donose razlikuju se u zanemarivim detaljima, pa je za pretpostaviti da im je kao predložak poslužio neki stariji izvor. Kronike Nikše Ranjine i Junija Restića imaju najviše dodirnih točaka i istovjetnih događaja. Anonimova se kronika oslanja na Milecijeve stihove, dok Gundulić ne spominje nikakve nove podatke o podrijetlu kulta u Dubrovniku. Restić i Ranjina, koji najranije datira početak kulta, pišu o trojici braće koja su nastradala od heretika te su se ukazala jednoj pobožnoj ženi u snu, otkrivajući lokaciju svojih tijela, pritom joj naređujući da ode vlastima s porukom da ih iskopaju.⁵ Nakon nekoliko uzastopnih odbijanja od kotorskih vlasti, mučenici su joj se opet ukazali u snu i rekli da se za pomoć obrati Dubrovčanima koji su odmah poslali galiju. Kad su Dubrovčani iskopali njihova tijela uz svjetlost svijeća, pjevajući procesionalne pjesme, na tom su se mjestu pojavila tri izvora vode. Neka im sila nije dopuštala isploviti pa su se vratili provjeriti jesu li što zaboravili i našli dio ruke. Po povratku u Dubrovnik odlučeno je da će se njihov blagdan štovati 7. srpnja. Prema Ranjini, tijela su po dolasku u Dubrovnik u procesiji pohranjena u crkvu sv. Stjepana prvomučenika, dok Restić piše da su tijela u procesiji odnesena u prvostolnicu gdje su spremljena u jednu škrinju. I Ranjina i Restić translaciju tijela datiraju u 1026. godinu. Ranjina legendu o pronalasku tijela mučenika vezuje uz vladavinu biskupa Vitala bazirajući se na Milecijevim stihovima čiji prijepis i donosi. Također navodi da je prilikom pronalaska tijela mučenika, pronađena glava sv. Vlaha, dok na drugom mjestu u kronici spominje priču o Grku koji je glavu donio u grad i za to dobio 500 dukata.⁶ Restić vremenski okvir pronalaska i prijenosa tijela također određuje pojavljivanjem relikvije glave sv. Vlaha koju je neki Grk donio u grad i za to dobio znatnu količinu srebra. Oba su kroničara zapisala da je kralj Raške bezuspješno pokušao

osvojiti Dubrovnik na blagdan Petilovrijevnaca. Dok Ranjina tvrdi da se to dogodilo 1185., Restić kao godinu opsade navodi 1184.⁷

Kao druga mogućnost prijenosa navodi se i godina 1249. koju donosi Anonim u svojim analima pisanim u 15. stoljeću, ističući da su braća mučena i pokopana 1161. godine. Prema legendi, nakon osamdeset godina sveci su se u viziji ukazali jednoj kotorskoj udovici naloživši joj da naredi prijenos njihovih tijela predstavnicima vlasti u Kotoru. Nakon što je bila odbijena i ismijana, u drugoj viziji joj je rečeno da ode u Dubrovnik i kaže Dubrovčanima da njihova tijela iskopaju i prenesu u grad. Izuzev vremenskog okvira, ova se legenda poklapa s prethodno spomenutim legendama koje donose drugi kroničari. Anonim, kao i Restić, piše da su relikvije po dolasku u Dubrovnik spremljene u škrinju u katedrali sv. Marije.⁸

Anonimov odabir 1249. godine za godinu prijenosa tijela Belamarić dovodi u vezu s pitanjem jurisdikcije dubrovačke nadbiskupije nad kotorskim teritorijem koji se u to vrijeme nalazio pod vlašću Nemanjića, vladara ortodoksne vjere.⁹

Sličnih je razmišljanja i Richard Gyug koji raspravlja mogućnost da su tijela prenesena u Dubrovnik za vrijeme biskupa Vitala, ali da je legenda nastala tek u 13. stoljeću kad je kulminiralo suparništvo Dubrovnika i Kotora.¹⁰ No, prema njemu je vjerojatnije da se prijenos tijela u Dubrovnik dogodio u 13. ili 14. stoljeću kad je između Kotora i Dubrovnika bio izražen natjecateljski duh za povlasticama u trgovanju sa zaleđem. Naime, vladari Raške, Nemanjići, pod čijom se vlašću Kotor tad nalazio, nastojali su katoličku manjinu u svojoj državi ograničiti od utjecaja Dubrovnika. To se i dogodilo obnovom Barske nadbiskupije 1199. godine, nakon što je 1142. godine bila vraćena u sastav Dubrovačke. Sama legenda o prijenosu relikvija trebala je odražavati prvenstvo i pravo katoličkog Dubrovnika na svete relikvije naspram ortodoksnog Kotora koji ne štiti katolike, nego je to zadaća Dubrovačke nadbiskupije.¹¹

U korist dataciji prijenosa relikvija u 13. stoljeće Gyug navodi i misal koji se čuva u oxfordskoj knjižnici Bodleian. Misal, danas poznatiji pod nazivom *Missale Ragusinum*, sadrži obrazac mise u čast sv. Petra, Lovre i Andrije. Analizom liturgijskih obrazaca, spomena ostalih svetaca zaštitnika te oblika slova beneventane, naklonjeniji ga je datirati u skladu s gore navedenim godinama prijenosa, nego u 12. stoljeće kako ga je datirao Miho Demović.¹² Spomen bokeljskih mučenika i njihova blagdana nalazimo i u popisu mučenika koji se ne nalaze u službenom rimskom martirologiju Francesca Ferrarija, izdanom u Mlecima 1625. godine, gdje je kao godina prijenosa navedena 1249. godina, navodno naznačena na ploči u nekadašnjoj crkvi.¹³ U članku o kultu i čašćenju sv. Petilovrijevnaca u Dubrovniku i Kotoru, Vinicije Lupis datira podrijetlo kulta i translaciju tijela mučenika u Dubrovnik u 11. stoljeće, a to dokazuje sačuvanim relikvijarom ruke sv. Vlaha koji datira u prvu četvrtinu 12. stoljeća.¹⁴ Moćnik ruke

bio je ukrašen emajliranim reljefima s prikazima dubrovačkih svetaca zaštitnika, uključujući i sv. Lovru i Andriju, od kojih danas nedostaje jedan, a moguće da je prikazivao sv. Petra, bokeljskog mučenika.¹⁵

O čašćenju Petilovrijenaca u Dubrovniku svjedoči i najstariji sačuvani popis moćnika dubrovačke katedrale iz 1335. godine, u kojem se navode i moći sv. Petra, Andrije i Lovre.¹⁶ U članku koji se bavi građom državnih institucija kao vrelom za proučavanje kultova svetaca zaštitnika u Dubrovniku, Nella Lonza donosi nekoliko dokumenata i popisa koji pomažu razjasniti kakav je status kult Petilovrijenaca imao od sredine 14. stoljeća.¹⁷ Od tada možemo pratiti njegov razvoj sve do pada Republike i zamiranja kulta. Nalazimo ga uvrštenog u *Knjigu svih reformacija*, točnije u prijepisu svih važnih blagdana iz 1378. godine, zatim na popisu dana kada se služi misa u kapeli u Kneževu dvoru te u lopudskom i stonskom kalendaru.¹⁸ Odredba donesena 1552. godine nalaže da u procesiji na blagdan Petilovrijenaca kneza mora pratiti barem šest članova Malog vijeća što se slaže s opisom De Diversisa, Razzija, ali i anonimnoga dubrovačkog kroničara.¹⁹ Serafino Razzi spominje da su se relikvije sv. Petilovrijenaca nalazile u crkvi sv. Vlaha, a to potvrđuje i vizitator Giovanni Francesco Sormano.²⁰ Zahvaljujući zapisima Cerve i Matteija poznato je da je u 18. stoljeću postojalo devet moćnika, uz četiri izgubljena tijekom vremena, te ostaci svetih tijela koja su se čuvala u pozlaćenju škrinjici.²¹ Moći trojice mučenika posjedovao je i franjevački samostan Male braće.²²

U svojoj knjizi o državnom ceremonijalu i blagdanima Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću, Nella Lonza donosi i povijest službenog čašćenje trojice mučenika u Dubrovniku.²³ Navodi rutu procesije na njihov blagdan koja je išla od katedrale do njima posvećene crkve i to kraćom rutom, ne prolazeći do crkve sv. Vlaha, nego preko Ulice od Puča, kroz Široku te Placom do crkve. U procesiji su se nosile relikvije svetaca i slika Gospe od Porata, a u procesiji su sudjelovali i dominikanci i franjevci te pripadnici bratovština.²⁴ Opis procesije u drugoj polovini 16. stoljeća donosi i Giovanni Francesco Sormano, apostolski vizitator, o kojoj saznaje iz razgovora sa svećenikom u crkvi. Navodi da su se svake godine na blagdan Petilovrijenaca nosile relikvije glava mučenika u procesiji od katedralne crkve do crkve Petilovrijenaca gdje se slavila pjevana misa.²⁵

Srednjovjekovna crkva

Crkva sv. Petilovrijenaca dosad nije bila predmetom istraživanja te u povijesnoumjetničkoj historiografiji možemo naići samo na usputne spomene crkve, dok njezine fizičke ostatke možemo pronaći samo u arheološkim slojevima.²⁶ Danas se na mjestu gdje je nekad bila crkva nalazi palača sa-

građena početkom 19. stoljeća nakon prodaje ruševne crkve na dražbi, dok se od nekadašnje crkve i kulta samo sačuvao naziv ulice Petilovrijenci, kao i oltar u katedrali podignut nakon prodaje crkve.²⁷ Izuzev notarskih dokumenata koji pomažu rekonstruirati tijek gradnje crkve i njezin izgled, spomen crkve nalazimo i u pisanjima prije spomenutih kroničara, izuzev Junija Restića kod kojeg ne nalazimo nijedan spomen crkve.

Nikša Ranjina piše da je 1239. godine, za vrijeme biskupa Ivana, rođenog Venecijanca koji je na biskupskoj katedrali naslijedio biskupa Leonarda, zadnjeg kojeg Milecije spominje u svojoj kronici, započela gradnja crkve Petilovrijenaca na gradskoj Placi. Troškove izgradnje u iznosu od 1200 dukata podmirili su dubrovački trgovci, a na sam blagdan Petilovrijenaca u procesionalnoj povorci išla se slaviti misa u spomenutu crkvu.²⁸ Prema Anonimu, gradnja crkve započela je dvije godine nakon prijenosa tijela, 1251. godine, a trošak od 1200 dukata pokrili su dubrovački trgovci. Jedini koji donosi godinu izgradnje crkve koja odgovara sačuvanoj odluci Velikog vijeća jest Ivan Gundulić koji navodi da se 1363. godine počela graditi crkva sv. Petra, Andrije i Lovre.²⁹

Kao poticaj za gradnju crkve nekoliko je puta u kronikama spomenuta pošast kuge koja je čudesno zaustavljena o blagdanu sv. Petilovrijenaca. No Joško Belamarić iznosi i drugi mogući razlog gradnje crkve.³⁰ Prema Farlatiju, dubrovačka je biskupija uspjela nakratko 1349. godine ponovno zadobiti kotorsku biskupiju. Kao posljedica toga, u crkvi sv. Jurja u Perastu posvećuje se oltar dubrovačkih zaštitnika sv. Ahileja i Nereja. Razmirice između dva grada produbile su se 1358. godine kada je Dubrovačka Republika zaratila s Vojislavom Vojinovićem koji je zahtijevao od Dubrovčana predaju Pelješca.³¹ U prvom okršaju (1359.–1360.) Kotor se držao nepristrano, dok je u drugom (1361.–1362.) pristao uz Vojinovića. U svjetlu ovih događaja Belamarić sugerira i politički razlog donošenja odluke o gradnji crkve, odnosno pritisak na Kotor posvajanjem spornih kultova zaštitnika.

Dokumenti vezani uz gradnju i pregradnju crkve, od kojih je većinu objavio Lukša Beritić, dokazuju da je odluka o gradnji prve crkve doista donesena tek 1363. godine.³² Te godine Veliko vijeće određuje trojicu prokuratora za izgradnju crkve na Placi ispod kuće Priboja Plutka.³³ Da se na tom mjestu nije nalazila neka ranija crkva potvrđuje otkup drvenih kuća koje su se nalazile na toj lokaciji.³⁴ Gradnja crkve odvijala se do kraja stoljeća što potvrđuje odluka iz 1399. godine kada je odlučeno da se prokuratore opskrbi drvom potrebnim za gradnju te da im se odobri kredit za dovršetak crkve.³⁵ Beritić donosi i druge važne dokumente poput onoga o gradnji zvonika početkom 15. stoljeća, točnije 1419. godine kada je odlučeno da se sagradi zvonik na tri zvona, zbog čega se može pretpostaviti da je početkom 15. stoljeća crkva bila dovršena.³⁶

U to vrijeme u Dubrovniku bila je izražena graditeljska aktivnost kao posljedica naglog porasta trgovine i akumu-

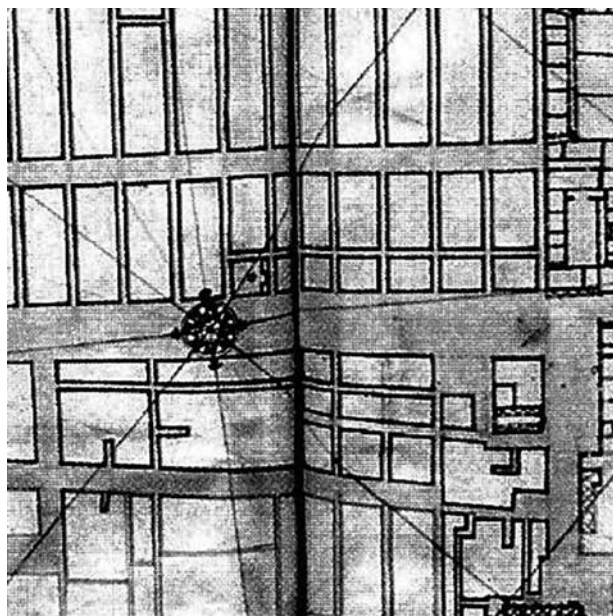
liranja novčanih sredstava u Republici. Krajem 14. stoljeća rade se općinske kuće na sjevernoj strani Straduna, dok pravi zamah građevinskih pothvata u gradu počinje u 15. stoljeću kada se grade reprezentativne palače poput one vojvode Sandalja Hranića na današnjoj Držičevoj poljani, obnavlja se Knežev dvor, završava se gradnja dominikanskog samostana, odnosno podiže kapitularna dvorana, sakristija i trijemovi klaustara te se obnavlja urušeno krilo klaustara franjevačkog samostana. Urušene svodove franjevačkog samostana, upotrebom starijeg materijala, obnovili su majstori Radin Bogetić i Božidar Bogdanović, koji su zajedno radili na nekoliko projekata u to vrijeme. Božidar Bogdanović jest i jedini poznati majstor koji je sudjelovao na izgradnji crkve sv. Petilovrijenaca. Naime, iz dokumenta iz 1425. godine saznajemo da je radio na izgradnji zvonika crkve.³⁷

Prikaz crkve u likovnim djelima

O nekadašnjem izgledu crkve i tlocrtnoj dispoziciji saznajemo iz sačuvanih arheoloških ostataka i likovnih prikaza crkve. Na nacrtu Dubrovnik datiranom oko 1600. godine koji se čuva u arhivu u Torinu, velikom je preciznošću prikazan gradski raster, položaj građevina te tlocrt najvažnijih crkava i gradskih institucija (sl. 1).³⁸ Na njemu se jasno vidi položaj i izgled crkve Petilovrijenaca na sredini glavne gradske ulice. Crkva je prikazana kao jednostavna jednobrodna, s upisanom apsidom te bočnom dužom stranom i glavnim ulazom na strani Straduna – poput franjevačke crkve na početku ulice, uz gradska vrata, ali daleko skromnijih dimenzija. Arheološka istraživanja vođena tijekom 2009. godine na mjestu gdje se crkva nekad nalazila potvrđuju točnost torinskog nacrtu, izuzev apside, koja je bila istaknuta u prostoru, a ne upisana.³⁹

Druga vrsta izvora koji pomažu u rekonstrukciji izgleda crkve jesu likovni prikazi grada na kojima se jasno razaznaju njezine arhitektonske odlike. No, problem u istraživanju predstavlja nekonzistentnost prikaza arhitekture, odnosno orijentacije crkve na različitim vedutama grada, jer je na nekima njezino usmjerenje sjever – jug, a na drugima istok – zapad. Većinu prikaza ne možemo smatrati vjerodostojnim zbog irealnih prikaza kontura grada i njegovih građevina. Ipak, postoji nekoliko prikaza Dubrovnik koji se ističu vjernim prikazom gradskih zidina te urbanističkog plana gdje je velika pozornost dana detaljima.⁴⁰

Među najranijima je prikaz grada na srebrnom reljefu sv. Vlaha, nastalom u 15. stoljeću (sl. 2). Na reljefu se crkva, pravilno orijentirana, nalazi posred Straduna, prekidajući niz kuća koje su se protezale od Sponze prema zapadu, a čija su prizemlja bila rastvorena trijemovima prema glavnoj ulici. Vidljiv je ulaz u crkvu Petilovrijenaca sa Straduna, slično

1. Položaj i tlocrt crkve na torinskom nacrtu (preuzeto iz: Ilario Principe, bilj. 38) / *Position and ground plan of the Petilovrijenci church on the Torino plan (source: Ilario Principe, note 38)*

2. Crkva Petilovrijenaca na srebrnom reljefu sv. Vlaha (preuzeto iz: Danko Zelić, *Dva požara, dvije obnove, dva stila: prilog poznavanju dubrovačke stambene arhitekture sredinom 16. stoljeća*, Peristil, 56 (2014.), 113–126) / *The Petilovrijenci church on the silver relief of St. Blaise (source: Danko Zelić, Dva požara, dvije obnove, dva stila: prilog poznavanju dubrovačke stambene arhitekture sredinom 16. stoljeća, Peristil, 56 (2014), 113–126)*

kao i kod franjevačke crkve. Južni je zid rastvoren dvama prozorima i rozetom nad ulazom, dok se nad pročeljem nalazio zvonik na preslicu.⁴¹ Pala koja se čuva u dominikanskom samostanu u Dubrovniku prikazuje Blaženu Djevicu

3. Zebedeo Picinni, Prikaz crkve na veduti Dubrovnika prije potresa, devetnaestostoljetna kopija slike iz 17. stoljeća, franjevački samostan Male braće u Dubrovniku (detalj) / *Zebedeo Picinni, The Petilovrijenci church on the painting of Dubrovnik before the earthquake, 19th-century copy of a 17th-century painting, Franciscan convent in Dubrovnik (detail)*

Mariju sa sv. Vlahom i Franjom, a u pozadini je naslikana veduta grada. Sliku je netom prije potresa, 1657./58. godine naslikao Antonio de Bellis, potpisavši se kao »ADB«. ⁴² Crkva je prikazana i na ovoj veduti, no zbog oštećenja pojedinih dijelova slike, njezin se izgled teško razaznaje. Ipak, obrisne linije građevine sugeriraju da je crkva prikazana na isti način kao na srebrnom reljefu sv. Vlaha, s duljom stranom položenom na Stradun.

Najvjerodostojnijim prikazom Dubrovnika prije potresa smatra se veduta u posjedu Društva prijatelja dubrovačke starine nastala u 17. stoljeću koja prikazuje grad gotovo kartografskom točnošću te njezina kopija iz 19. stoljeća koja se čuva u franjevačkom samostanu Male braće ⁴³ (sl. 3). Na prikazima se crkva Petilovrijenaca nalazi na sredini Straduna, u nizu građevina sa sjeverne strane. Kao i na prethodnom prikazu s reljefa sv. Vlaha, na ove dvije slike, u posjedu DPDS-a i samostana Male braće, glavni ulaz u crkvu bio je sa strane Straduna, s rozetom iznad portala te južnim pročeljem rastvorenim prozorima. No za razliku od prethodnog prikaza, na njima crkva nije prikazana vjerodostojno jer joj je fasada postavljena okomito na Stradun, a crkva se pruža u smjeru sjever – jug, a ne istok – zapad kako su pokazala arheološka istraživanja. Određene nelogičnosti mogle bi se pripisati autorovoj umjetničkoj slobodi, ali i želji da crkvu dodatno vizualno naglasi. Druga je mogućnost da se autor jednostavno orijentirao prema njezinu glavnom ulazu koji se nalazio na Stradunu.

Arheološka su istraživanja otkrila zidove i temelje apside srednjovjekovne crkve te potvrdila njezin tlocrt. U skladu

s arhitektonskom tradicijom, crkva je bila jednobrodna, pravilno orijentirana, s istaknutom polukružnom apsidom. Istražni radovi nisu otkrili ostatke pragova, no prema sačuvanim likovnim prikazima može se zaključiti da se ulaz nalazio sa strane Straduna, dok je pripadajuća južna fasada bila rastvorena prozorima s rozetom nad ulazom. Možemo pretpostaviti da se i na zapadnoj strani nalazio sporedni ulaz u crkvu, no, sudeći po skromnim dimenzijama crkve, veća je vjerojatnost da zbog nedostatka prostora on nije ni postojao.

Od arheoloških ostataka, izuzev temelja zidova, nije sačuvano ništa, pa je o arhitektonskom izričaju i dekoraciji crkve stoga moguće tek nagađati pomoću komparacija. Ovaj jednostavni arhitektonski tip u Dubrovniku se i danas može iščitati na romaničkoj crkvi sv. Jakova Pipunara na Pelinama. Skromne dimenzije crkve Petilovrijenaca čija je dužina bila približno 13 metara, zasigurno su bile uvjetovane i veličinom parcele na kojoj se gradila, odnosno dimenzijama blokova stambene arhitekture sjeverno od Straduna, zacrtane krajem 13. stoljeća. ⁴⁴

Unutrašnje uređenje

O arhitektonskim značajkama srednjovjekovne crkve Petilovrijenaca saznajemo iz opisa, dokumenata i sačuvanih likovnih primjera, dok o izgledu unutrašnjosti, broju oltara i njihovu patronatu, tj. naručiteljima, možemo pročitati u zapisima apostolskog vizitatora Giovannija Francesca Sormana, biskupa Montefeltra, koji u Dubrovniku boravi od 8. listopada 1573. do 26. travnja 1574., a zadaća mu je bila sastaviti izvještaj o dubrovačkoj nadbiskupiji, svim crkvenim građevinama te se pobrinuti da se provedu odluke Tridentskog sabora. Opis crkve Petilovrijenaca Sormano započinje glavnim oltarom za kojeg navodi da se na njemu ne nalazi tabernakul i Presveti Sakrament. ⁴⁵ No zato piše da se na njemu nalazila jedna drvena pala s brojnim figurama ukrašenim zlatom, ali pomalo oronula, te naređuje da se obnove pala i svijećnjaci na oltaru u roku od šest mjeseci pod prijetnjom kazne. ⁴⁶ Osim glavnog oltara, Sormano opisuje i ostale oltare u crkvi. S lijeve strane glavnog oltara nalazio se oltar posvećen Djevici Mariji na kojem se nalazila pala s brojnim pozlaćenim figurama za koju nalaže da se popravi zajedno s nebnicom nad njom i prijenosnim oltarom koji se na tom oltaru nalazio. ⁴⁷ Možda se upravo na tu palu odnosio ugovor iz 1443. godine kojim je Petar Branković od Ivana Ugrinovića naručio tri pale koje su trebale biti urađene po uzoru na palu na bočnom oltaru u crkvi sv. Petilovrijenaca. ⁴⁸

S desne strane glavnog oltara nalazio se oltar posvećen sv. Petru i Lovri. ⁴⁹ Na njemu se nalazila jedna stara i pozlaćena pala, slabog sjaja, s drvenom nebnicom za koju je Sormano naložio da se u roku od šest mjeseci popravi. ⁵⁰ Sormano donosi da je u oporuci Stanije Vole de Volze, koju mu je na uvid dao svećenik u crkvi, ostavljen novac za izgradnju

oltara, izradu pale, misala i kaleža.⁵¹ U arhivu zaklade Blaga djela (*Opera pia*) sačuvan je spomenuti testament s datumom 28. studenoga 1392. godine, u kojem Stanija izriče želju da se u crkvi Petilovrijenaca na Placi sagradi oltar te ostavlja sto perpera za izradu pale te po trideset perpera za izradu kaleža, misala i popločenja, te naređuje da se crkvi dodijeli godišnja renta od prihoda s njezinih vinograda.⁵²

Sljedeći oltar bio je posvećen Pohođenju Blažene Djevice Marije na kojem se nalazila drvena pala s četiri pozlaćene figure. U središtu kompozicije nalazili su se likovi Bogorodice i sv. Elizabete, okruženi likovima sv. Katarine i sv. Ante. Nad palom se nalazila drvena nebica na četiri mramorna stupa, a pred oltarom drveno klecalo.⁵³ Iz razgovora kojeg je Sormano vodio sa svećenikom saznajemo da je oltar Pohođenja Blažene Djevice Marije bio pod patronatom bratovštine krojača za koju znamo da se 1425. godine preselila u crkvu Petilovrijenaca.⁵⁴

Dokumenti iz dubrovačkog arhiva spominju postojanje još jedne pale, naručene 1534. godine od slikara Venecijanca, Petra Ivanova (Pietro di Giovanni), za crkvu Petilovrijenaca.⁵⁵ Petar Ivanov bio je zaposlen u radionici Mihajla Hamzića s kojim je dobio zadatak dovršiti palu sv. Josipa u katedrali, koju je Nikola Božidarević ostavio nedovršenom.⁵⁶ Naručena pala za Petilovrijence trebala je prikazivati Boga Oca okruženog kerubinima i figurama sv. Ivana Krstitelja i sv. Stjepana prvomučenika te je trebala biti postavljena na jedan od oltara u crkvi. Razlog zašto Sormano ne spominje postojanje ove pale u crkvi nije jasan, s obzirom na to da je prema ugovoru morala biti izrađena do feste sv. Petilovrijenaca (7. srpnja). Moguća pretpostavka jest da pala na kraju nije bila izrađena ili nije postavljena na predviđeno mjesto. Krajem stoljeća, točnije 1584., za crkvu je izgrađen novi drveni oltar na kojem je slikar Petar Petrović naslikao jednu palu s prikazom Krista na križu s figurama sv. Lovre mučenika, sv. Jakova te figurom sv. Marije Magdalene pod križem.⁵⁷ Danas samo možemo pretpostavljati kako je izgledao ostatak crkve koji Sormano ne spominje, arhitektonska dekoracija i liturgijska oprema, s obzirom na to da je crkva u potresu porušena do temelja.

Vizitator posjećuje i sakristiju crkve za koju navodi da su joj zidovi, popločenje i krov u dobrom stanju te da ne zahtijevaju nikakve popravke.⁵⁸ U drugim izvorima sakristija se ne spominje, kao što se i njezin položaj ne nazire na likovnim prikazima i u arheološkim ostacima. Teško je moguće da se sakristija nalazila s južne strane, prema Stradunu, nego je vjerojatnije da je bila smještena sa sjeverozapadne strane crkve.

Kasnije obnove crkve

Srednjovjekovna crkva, prije nego je bila srušena u potresu, tijekom vremena bila je popravljana ili nadograđivana. Po-

datke o jednoj većoj građevinskoj intervenciji 1631. godine možemo iščitati iz nekoliko dokumenata. Početkom godine Malo vijeće prokuratorima crkve daje novac za radove koje oni smatraju potrebnima.⁵⁹ Više podataka o spomenutim građevinskim radovima moguće je naći u seriji *Fabbriche* Državnog arhiva u Dubrovniku pod brojem 65, knjizi izdata za crkvu sv. Petra, Lovre i Andrije.⁶⁰ Na sedam listova zabilježene su isplate dnevnicama radnicima te plaćanja građevinskog materijala. Između ostalog, navedene su i isplate za kamen te za mjere vapna (*calcina*) i morta (*legatura*). Prema zapisima isplata znamo da su radovi trajali oko pola godine, od srpnja do prosinca. Premda se izriječkom ne spominje o kakvoj je vrsti građevinske intervencije riječ, plaćanje zidara (*muratori*) i tesara (*marangoni*) te ukupni trošak radova od 172 dukata i 186 groša govore nam da se radilo o zahtjevnijim radovima koji su uključivali popravak krova. U kolovozu iste godine plaćeno je 13 dukata i 4 groša za 500 crepova te su plaćene i drvene grede (*travi*) koje su mogle biti korištene za postavljanje krovitšta ili za izradu skela. Tom je prilikom obnovljen i učvršćen zvonik na crkvi.⁶¹ Radovi su završeni najvjerojatnije u prosincu kad je zabilježena i zadnja isplata, 9. prosinca. Uz završetak radova na crkvi zasigurno je povezana i odluka Malog vijeća, donesena 6. prosinca, kojom se prokuratorima crkve sv. Petilovrijenaca daju 42 perpera.⁶²

U potresu 1667. godine crkva je skoro u potpunosti razrušena, pa je čašćenje svetaca privremeno preseljeno u crkvu sv. Vlaha koja jedina u potresu nije pretrpjela veće štete.⁶³ Tek desetljeće kasnije, 16. travnja 1676. godine, Vijeće umoljenih odobrava nacrt za izgradnju nove crkve Petilovrijenaca, jer je stara crkva bila oštećena i na čijem se mjestu nakon uklanjanja ruševina počela graditi nova.⁶⁴ Iz sačuvanog dokumenta odluke nemoguće je razaznati kakav je nacrt vijeće odobrilo, tj. je li nova crkva poštivala tlocrt prvotne srednjovjekovne crkve. Tek su nedavna arheološka istraživanja pokazala da je crkva u svojoj drugoj fazi, nakon potresa i obnove, imala centralni tlocrt i baroknu opremu te samim time i potpuno novu arhitektonsku koncepciju, o čemu će više riječi biti u zasebnoj studiji.

BILJEŠKE

* Ovaj se članak temelji na dijelu diplomskog rada *Kult i crkva svetih Petilovrijenaca u Dubrovniku* obranjenog u lipnju 2015. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom dr. sc. Ane Marinković. Rad je nagrađen Nagradom »Radovan Ivančević« Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske za najbolji diplomski rad 2015. godine. 1 NELLA LONZA, *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Hrvatska akademija znanos-

- ti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb, 2009.; NELLA LONZA, *Grada državnih institucija kao hagiografsko vrela: dubrovački primjer*, u: *Hagiologija: kultovi u kontekstu*, (ur.) Ana Marinković, Trpimir Vedriš, Leykam International, Zagreb, 2008., 105–122.
- 2 JOŠKO BELAMARIĆ, *Sv. Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika*, u: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Književni krug, Split, 2001., 165–199; VINICIJE B. LUPIS, *Kult i štovanje sv. Petilovrijećenaca u Dubrovniku i Kotoru*, u: *Dani Stjepana Gunjače 2: zbornik radova sa Znanstvenog skupa »Dani Stjepana Gunjače 2«*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2011., 149–163; LAV KRIVIĆ, *Kotorski sveci*, Crkva u svijetu, 4 (1969.), 508–513; RICHARD FRANCIS GYUG, *The Dalmatian Martyrs: Legend and History in Thirteenth-Century Dubrovnik*, u: *Religion, Text and Society in Medieval Spain and Northern Europe: Essays in Honor of J. N. Hillgarth*, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, 2002., 200–222.
- 3 NIKŠA RANJINA, *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, (ur.) Natko Nodilo, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1883., 210–211.
- 4 *Miletii versus*, (ur.) Ante Konstantin Matas, Tiskom J. Flori, Dubrovnik, 1882. U članku su analizirani Milecijevi stihovi u kojima se nižu događaji do biskupa Leonarda koji je stolovao od 1206. do 1220. Sam Milecije navodi da je on njima svjedočio, pa njegovo djelovanje možemo datirati u početak 13. stoljeća. »Post modicum tempus Vitale metropolitano, Iudice Lampridio, residentibus urbe Ragusa, Corpora Laurentii, sed non illius adusti, Andreae, Petri, non Christi discipulorum, Caelitus ostensa, simul translata fuerunt, Cum quibus et Blasii constat caput esse repertum, 1026 Millenus vicenus sextus cum foret annus. Hos versus edidit Miletius hinc inde testis. Vivant felices, quibus hic licet esse frequentier, Tales reliquias videant habeantque revere Lis fugiat, maneat pax, dant bona cuncta petenti ...«
- 5 NIKŠA RANJINA (bilj. 3). Donosi podatak o biskupu Ivanu koji je 980. godine proglašen prvim dubrovačkim biskupom te ga navodi kao autora koji je zapisao mučeništvo sv. Petra, Lovre i Andrije. Osim njega, nijedan drugi dubrovački kroničar ne spominje ovaj podatak. Moguće je da ga je zamijenio s biskupom Ivanom III. iz Venecije (1238.–1252.) za vrijeme čijeg biskupovanja datira početak gradnje crkve. IVAN GUNDULIĆ, JUNIJE RESTIĆ, *Chronica Ragusina Junii Restii Ab Origine Urbis Usque Ad Annum 1451, Item Joannis Gundulæ 1451-1484.*, (ur.) Natko Nodilo, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, sv. 25, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1893., 41.
- 6 NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 210–211. Više o relikvijaru vidi: ANA MUNK, *Deconstructing the Myth of Byzantine Crown: The Head Reliquary of Saint Blaise in Dubrovnik*, *Dubrovnik Annals*, 20 (2016.), 7–52.
- 7 NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 218; IVAN GUNDULIĆ, JUNIJE RESTIĆ (bilj. 5), 60.
- 8 NIKŠA RANJINA (bilj. 3).
- 9 JOŠKO BELAMARIĆ (bilj. 2), 178.
- 10 RICHARD FRANCIS GYUG (bilj. 2), 219–220.
- 11 RICHARD FRANCIS GYUG (bilj. 2).
- 12 MIHO DEMOVIĆ, *Neumatski fragment dubrovačkog beneventanskog pontifikala*, *Rad HAZU*, 409 (1988.), 225–252; RICHARD FRANCIS GYUG, *Missale Ragusinum: (Oxford, Bodleian Library, Canon. Liturg. 342) = The Missal of Dubrovnik*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1990., 37–41, 315–316.
- 13 FILIPPO FERRARI, *Catalogus generalis sanctorum qui in martyrologio romano non sunt... in duodecim menses instar martyrologii distributus...*, J. Guerilium, Venetiis, 1625. Godinu mučeništva prenosi sa spomenika na kojem je bila uklesana i koji se nalazio u crkvi posvećenju svecima. »Andrea & soc. ex. Tab. Eccl. Ragusinae, ubi Corpora habentur. Passi sunt apud Ascriuium ann. fal. 1249. Ex monumentis eiusdem Ecclesiae.«
- 14 VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 152. Autor u članku ne donosi opširnija pojašnjenja ranije datacije relikvijara.
- 15 VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 153. Trojica svetaca – sv. Andrija, sv. Nerej i sv. Ahilej – prikazana su arhitektonski prema bizantskom predlošku mladolika mučenika s crvenom *chlamydom* prebačenom preko haljine i crvenim *paxom* u drugoj ruci što sugerira da nije riječ o apostolu Andriji. Lik sv. Lovre odjeven je u svijetloplavu haljinu i svijetlozelenu *chlamydu*. Na šestoj pločici, danas izgubljenju, nalazio se lik sv. Zenobija ili sv. Petra, bokeljskog mučenika.
- 16 ANTUN LIEPOPILI, *O dubrovačkom Moćniku: razjašnjenja nekih pitanja*, Dubrovačka hrvatska tiskara, Dubrovnik, 1934.; VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 152.
- 17 NELLA LONZA (bilj. 1, 2008.), 105–112.
- 18 Ibid., 118.
- 19 NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 33.
- 20 GIOVANNI FRANCESCO SORMANO, *Archivio Secreto Vaticano, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 16* (dalje: ASV, Visita Ap., Sormano), fol. 537v. »Caput Sancti Petri Laurenti argentea tegmine ...«
- 21 NELLA LONZA (bilj. 1, 2009.), 244.
- 22 SERAFIN MARIJA CRIJEVIĆ, *Prolegomena in Sacram Metropolim Ragusinam*, (ur.) Relja Seferović, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008., 461; NELLA LONZA (bilj. 1, 2009.), 244.
- 23 NELLA LONZA (bilj. 1, 2009.), 236, 244–245, 405–406, 422.
- 24 Ibid., 405–406.
- 25 ASV, Visita Ap., Sormano, 595. Nikša Ranjina navodi također da je za blagdan Petilovrijećenaca u crkvu išla procesionalna povorka predvođena Malim vijećem. NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 33.
- 26 U našoj historiografiji, značajne dokumente o izgradnji crkve objavio je Lukša Beritić, ne ulazeći u njihovu dublju analizu. Među recentnijim pokušajima analize crkve jest i rad Vinicije Lupisa koji je u svom članku usporedio likovne prikaze crkve, u pokušaju da opiše njezine faze. No, zbog nekorištenja arheološke dokumentacije i vizitatorskih opisa, njegovi su zaključci nepotpuni, ali korisni za daljnju raspravu. Kosta Vojnović donosi podatke o obnovi crkve nakon potresa, dok Katarina Horvat-Levaj spominje sudjelovanje Ilije Katičića u gradnji nove crkve nakon 1667. LUKŠA BERITIĆ, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 61–84; VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2).
- 27 KOSTA VOJNOVIĆ, *Dodatak raspravi: državni rizničari Republike Dubrovačke*, *Starine*, 28 (1896.), 252.
- 28 NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 219.
- 29 IVAN GUNDULIĆ, JUNIJE RESTIĆ (bilj. 5), 392.
- 30 JOŠKO BELAMARIĆ (bilj. 2), 178.
- 31 Rodom iz srpske vlastelinske loze Vojinovića, karijeru je započeo na dvoru cara Dušana koji ga je 1358. godine proglašio humskim knezom. Iste godine, Venecija je Zadarskim mirom protjerana s istočne obale Jadranskog mora koja je došla pod upravu ugarskog kralja Ludovika I. Dubrovnik je uspio isposlovati određenu autonomiju te je zadržao pravo slobodne trgovine s Ugarskom, ali i sa srpskim zemljama koje su u Ugarskoj vidjele neprijatelja. Vojislav Vojinović kao humski je knez iskoristio dobre odnose Dubrovnik i Ugarske kao izliku za prisvajanje dubrovačkog teritorija, Stona i Pelješca.
- 32 SERAFINO RAZZI, *Povijest Dubrovnika*, (ur.) Stjepan Krasić, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2011., 51–53; NIKŠA RANJINA (bilj. 3), 33, 219; LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 58.
- 33 ALEKSANDAR VASILJEVIĆ SOLOVJEV, *Knjiga svih reformacija grada Dubrovnika*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1936., 281. »Prima pars est de faciendis ecclesiis sanctorum Petri, Laurentij et Andree in terminis sub domo Priboe Plutcho in platea ...«; LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 58.
- 34 ALEKSANDAR VASILJEVIĆ SOLOVJEV (bilj. 33), 282. »... ad extimandum domos lignaminis illorum, qui debent deiectionari quo in loco ubi debet edificari ecclesia beatorum Petri, Laurentij et Andree ...«; LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 58.
- 35 LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 58; VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 156.
- 36 LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 59.
- 37 RENATA NOVAK KLEMENČIĆ, *Obnova spomenikov v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoljeća*, u: *Arhitekturna zgodovina 2*, (ur.) Renata Novak Klemenčič, Martina Malešič, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2014., 13. Državni arhiv u Du-

brovniku (dalje: DAD), Acta Consilii Minoris (dalje: Cons. Min.), 3, f. 257. »Pro bosidar et radan lapicidas... Captum fuit de dimittendo Bosidar lapicidum ire ad calcarium suam ita tam quam nemini possit laborari prout quod calcarie sue ita tam quod Radan socius eius attendere debeat ad laborerium campanelis sanctorum laurentii petrii et andree. Preter quod se magistri predicti essent occupati ad laboreria conventis sancti francisci videlicet voltarum quod seguire debeant laboreria voltarum predicta.«

38 ILARIO PRINCIPE, *Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.–XVII. st.*, Dubrovnik, 1 (1991.), 191–202.

39 Zaštitne arheološke radove u prostorima OTP banke na Stradunu tijekom 2009. godine izvršila je tvrtka Dom Izgradnja, dok je arheološki nadzor vršio Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Nacrte ostataka zidova crkve Petilovrijenaca izradila je Zvezdana Tolja, dipl. ing. arh., kojoj zahvaljujem na ustupanju dokumentacije.

40 VEDRANA GJUKIĆ-BENDER, *Prikazi Dubrovnika u slikarstvu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 38 (2000.), 218.

41 MILAN REŠETAR, *Slike starog Dubrovnika*, Narodna starina, 3/8 (1924.), 178. Više o reljefu: VINICIJE LUPIS, *O srebrnoj pali i srebrnom reljefu sv. Vlaha*, Peristil, 51 (2008.), 119–130; VINICIJE LUPIS, *Reljef sv. Vlaha (kat. br. 16)*, u: Sv. Vlaho u povijesti i sadašnjosti, katalog izložbe, (ur.) Pavica Vilać, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2014., 473–474.

42 VEDRANA GJUKIĆ-BENDER (bilj. 40), 229.

43 DANKO ZELIĆ, *Veduta Dubrovnika (kat. br. 52)*, u: Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj, katalog izložbe, (ur.) Radoslav Tomić, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2015., 236–238; DANKO ZELIĆ, *Grad u slici*, u: Dubrovnik prije trešnje, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik, 2016., 11–33. Društvo prijatelja dubrovačke starine 2009. godine otkupilo je sliku koja se nalazila u posjedu trogirске obitelji Delalle, a koja je nekoć bila u posjedu dubrovačke obitelji Saraka. Tijekom godina pretrpjela je oštećenja zbog neprikladnog skladištenja, pa joj se mjestimično izgubio slikani sloj. Slika je nastala u prvoj polovini 17. stoljeća i predstavlja jedinstven dokumentarni prikaz toga doba. Slika koja se nalazi u zbirci samostana Male braće u Dubrovniku jest kopija nastala u 19. stoljeću prema originalnoj slici u posjedu obitelji Saraka. Premda se do sada njezin autor smatrao nepoznanicom, nedavno pronađeni dokumenti među rukopisima vraćenima s Košljuna u Dubrovnik, sugeriraju da mogla biti riječ o slikaru Zebedeu Picciniju.

44 DANKO ZELIĆ, *Utilitas et lucrum – općinske kuće u srednjovjekovnom Dubrovniku*, u: Umjetnost i naručitelji: zbornik radova sa znanstvenog skupa »Dana Cvita Fiskovića« održanog 2008. godine, (ur.) Jasenka Gudelj, Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010., 9–24.

45 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 587. »Non reperto tabernaculo neque sanctissimo sacramento ...«

46 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 587v. »... ancona vero est lignea cum multis figuris aliquibus ex partibus auratis et antiquis sed parvum marcida ...«

47 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 588. »Ancona vero est lignea cum multis figuris in aliqua parte auratis sed parvum nitida cum tegmine non multum decentum ac scabello ligneo satis bono ...«

48 JORJO TADIĆ, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XV*, Naučna knjiga, Beograd, 1952., 293. DAD, Diversa Cancellariae, 57, f. 177. »... ad similitudinem illius ancone que est in ecclesia sanctorum Petri, Laurenti et Andree super altari minori versus Plateam ...«

49 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 588v. »Et successive visitavit altarem a manu dextera positum altaris maioris vocatis Sanctorum Petri Laurenti ...«

50 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 588v. »Ancona lignea antiqua aurata in aliqua parte viciata et parvum nitida cum tegmine ligneo ...«

51 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 606.

52 DAD, Opera Pia, 3, Libro che pare dei testamenti, f. 459. »Item volo che se face uno alatre a Petri Laurenti Andrea dela placa, ab honore de dio cum una ancona de pp. cento, et uno calixe pp. trenta, et uno messale pp. trenta, et face pavimento pp. trenta ...«

53 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 588v–589. »... cum ancona lignea et quatuor figuris in multis partibus aureatis [...] figure in medio Virginis gloriose et beate Elisabet, et hinc inde Sancte Catarine ac Sancti Antonii. [...] cum tegmine ligneo desuper picto quatuor marmoris columnis suffulto ac scabello ligneo satis competenti ...«

54 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 588v. »... altare vocatum visitationis beatissime virginis quod altarem est societatis sutorum ...«; LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 79. DAD, Cons. Min., 3, f. 192. NELLA LONZA (bilj. 1, 2009.), 339. Bratovština krojača utemeljena je 1418. godine pod zaštitom sv. Tome apostola i sv. Homobona, a 1425. godine preseljena je u crkvu Petilovrijenaca. Nakon rušenja crkve 1667. služila se kapitulom dominikanaca.

55 JORJO TADIĆ (bilj. 48), 1083. DAD, Diversa Notariae (dalje: Div. Not.), 102, f. 125. »... depingere Deum patrem, a dextra figuram sancti Iohannis Baptiste, a sinistra vero figuram Stephani prottomartiri cum ornameto cherubinatorum circumstantium figuram Dei Patris ...«

56 FRANO KESTERČANEK, *O Mihajlu Hamziću i ostalim slikarima XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 14 (1963.), 145; MILAN PELC, *Reanasans*, Ljevak, Zagreb, 2007., 485–487.

57 JORJO TADIĆ (bilj. 48), 1238; DAD, Div. Not., 122, f. 193–194; FRANO KESTERČANEK (bilj. 56), 153.

58 ASV, Visita Ap., Sormano, fol. 589v. »... sacrestie satis magnum et bonum...et laudavit pavementum ac tectum, et muri ecclesie nulla vidigent reparatione ...«

59 DAD, Cons. Min., 74, fol. 237v.

60 DAD, Fabbriche 65, Libro delle Polize per la fabbrica di Sancto Petri Laurenti 1631 (dalje: DAD, Fabbriche 65).

61 DAD, Fabbriche 65, f. 1v, 2v. »... per portatura cuppe cinquecento ...«, »... che servi in torno di campagnielo ...«

62 DAD, Cons. Min., 74, f. 281v.

63 VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 156.

64 LUKŠA BERITIĆ (bilj. 26), 59; VINICIJE B. LUPIS (bilj. 2), 156; DAD, Acta Consilii Rogatorum, 122, f. 67v.

REFERENCES

JOŠKO BELAMARIĆ, *Sv. Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika*, in: Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu, Književni krug, Split, 2001., 165–199.

LUKŠA BERITIĆ, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10 (1956), 61–84.

SERAFIN MARIJA CRIJEVIĆ, *Prolegomena in Sacram Metropolitim Ragusinam*, (ed.) Relja Seferović, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008.

MIHO DEMOVIĆ, *Neumatski fragment dubrovačkog beneventanskog pontifikala*, Rad HAZU, 409 (1988), 225–252.

FILIPPO FERRARI, *Catalogus generalis sanctorum qui in martyrologio romano non sunt... in duodecim menses instar martyrologii distributus...*, J. Guerilium, Venetiis, 1625.

VEDRANA GJUKIĆ-BENDER, *Prikazi Dubrovnika u slikarstvu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 38 (2000), 215–244.

IVAN GUNDULIĆ, JUNIJE RESTIĆ, *Chronica Ragusina Junii Restii Ab Origine Urbis Usque Ad Annum 1451, Item Joannis Gundulæ 1451–1484.*, (ed.) Natko Nodilo, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, Vol. 25, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1893.

RICHARD FRANCIS GYUG, *Missale Ragusinum: (Oxford, Bodleian Library, Canon. Liturg. 342) = The Missal of Dubrovnik*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1990.

RICHARD FRANCIS GYUG, *The Dalmatian Martyrs: Legend and History in Thirteenth-Century Dubrovnik*, in: Religion, Text and Society in Medieval Spain and Northern Europe: Essays in Honor of J. N. Hillgarth, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, 2002, 200–222.

- FRANO KESTERČANEK, *O Mihajlu Hamziću i ostalim slikarima XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 14 (1963), 137–155.
- LAV KRIVIĆ, *Kotorski sveci*, Crkva u svijetu, 4 (1969), 508–513.
- ANTUN LIEPOPILI, *O dubrovačkom Moćniku: razjašnjenja nekih pitanja*, Dubrovačka hrvatska tiskara, Dubrovnik, 1934.
- NELLA LONZA, *Grada državnih institucija kao hagiografsko vrelo: dubrovački primjer*, in: *Hagiologija: kultovi u kontekstu*, (ed.) Ana Marinković, Trpimir Vedriš, Leykam International, Zagreb, 2008, 105–122.
- NELLA LONZA, *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb, 2009.
- VINICIJE LUPIS, *O srebrnoj pali i srebrnom reljefu sv. Vlaha*, Peristil, 51 (2008), 119–130.
- VINICIJE B. LUPIS, *Kult i štovanje sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru*, in: *Dani Stjepana Gunjače 2: zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Dani Stjepana Gunjače 2"*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2011, 149–163.
- VINICIJE LUPIS, *Reljef sv. Vlaha (kat. br. 16)*, in: *Sv. Vlaho u povijesti i sadašnjosti*, exhibition catalogue, (ed.) Pavica Vilać, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2014, 473–474.
- Miletii versus*, (ed.) Ante Konstantin Matas, Tiskom J. Flori, Dubrovnik, 1882.
- ANA MUNK, *Deconstructing the Myth of Byzantine Crown: The Head Reliquary of Saint Blaise in Dubrovnik*, *Dubrovnik Annals*, 20 (2016), 7–52.
- RENATA NOVAK KLEMENČIĆ, *Obnova spomenikov v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoljeća*, in: *Arhitekturna zgodovina 2*, (ed.) Renata Novak Klemenčič, Martina Malešič, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2014, 8–17.
- MILAN PELC, *Renesansa*, Ljevak, Zagreb, 2007.
- ILARIO PRINCIPE, *Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.–XVII. st.*, *Dubrovnik*, 1 (1991), 191–202.
- NIKŠA RANJINA, *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, (ed.) Natko Nodilo, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1883.
- SERAFINO RAZZI, *Povijest Dubrovnika*, (ed.) Stjepan Krasić, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2011.
- MILAN REŠETAR, *Slike starog Dubrovnika*, *Narodna starina*, 3/8 (1924), 176–189.
- ALEKSANDAR VASILJEVIĆ SOLOVJEV, *Knjiga svih reformacija grada Dubrovnika*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1936.
- JORJO TADIĆ, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XV*, Naučna knjiga, Beograd, 1952.
- KOSTA VOJNOVIĆ, *Dodatak raspravi: državni rizničari Republike Dubrovačke*, *Starine*, 28 (1896), 186–260.
- DANKO ZELIĆ, *Utilitas et lucrum – općinske kuće u srednjovjekovnom Dubrovniku*, in: *Umjetnost i naručitelji: zbornik radova sa znanstvenog skupa "Dana Cvita Fiskovića" održanog 2008. godine*, (ed.) Jasenka Gudelj, Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010, 9–24.
- DANKO ZELIĆ, *Veduta Dubrovnika (kat. br. 52)*, in: *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, exhibition catalogue, (ed.) Radoslav Tomić, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2015, 236–238.
- DANKO ZELIĆ, *Grad u slici*, in: *Dubrovnik prije trešnje*, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik, 2016, 11–33.

ARCHIVAL SOURCES

- GIOVANNI FRANCESCO SORMANO, *Archivio Secreto Vaticano*, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 16 (ASV, Visita Ap., Sormano), fol. fol. 537, 587, 588, 589, 595, 606.
- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Acta Consilii Minoris* (Cons. Min.), 3, f. 192, f. 257; Cons. Min., 74, fol. 237v, f. 281v.
- DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, 122, f. 67v.
- DAD, *Diversa Cancellariae*, 57, f. 177.
- DAD, *Diversa Notariae* (Div. Not.), 102, f. 125; Div. Not., 122, f. 193–194.
- DAD, *Fabbriche 65*, *Libro delle Polize per la fabbrica di Sancto Petri Laurenti 1631*, f. 1v, 2v.
- DAD, *Opera Pia*, 3, *Libro che pare dei testamenti*, f. 459.

Summary

Ines Ivić

The Veneration and Church of the Three Martyrs of Kotor (Petilovrijenci) in Medieval Dubrovnik

The medieval church dedicated to Saints Peter, Lawrence and Andrew, known as Petilovrijenci, was built in mid-14th century on the main street in Dubrovnik. In the early 19th century the remains of the church, rebuilt after the earthquake of 1667, were sold at public auction to Luka Sorokočević who built a Neo-Classical palace on the site. The paper analyses the first, medieval phase of the construction of the church on the basis of available published and unpublished archival sources from the Dubrovnik State Archives, the description of the church in the records of the apostolic visitation of Giovanni Francesco Sormano and archaeological documentation of excavations on the site of the former church. New findings related to its architecture are compared to known representations of the church of Petilovrijenci.